

O pojęciu i istocie bezpieczeństwa

Istota bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo w języku łacińskim to *sine cura* (*securitas*), co można tłumaczyć jako stan bez troski, zmartwienia, niepokoju czy zmian. Słowniki definiują bezpieczeństwo jako stan spokoju, pewności i niezagrożenia¹. Bezpieczeństwo w ogólnym znaczeniu należy rozumieć jako stan braku zagrożenia (postać wolności negatywnej)², a w bardziej abstrakcyjnym znaczeniu jako przeciwieństwo (alternatywa) dla chaosu. Niwelowaniem stanu chaosu, czyli w ujęciu jednostkowym niepokoju egzystencjonalnego, jest praktyka wypracowywania rutynowych działań wspierających zaufanie w społeczności³. A. Giddens posługuje się tutaj kategorią bezpieczeństwa ontologicznego, które oznacza *poczucie trwania i porządku zdarzeń, w tym zdarzeń wykraczających poza obszar bezpośredniego doświadczenia jednostki*⁴. Człowiek ze swojego pragmatyzmu ogranicza swoje reakcje czy działania, co w gruncie rzeczy sprowadza się do porządkowania rzeczywistości, w której funkcjonuje. Brak takiej stabilności (czyli spokoju egzystencjalnego) może doprowadzić do poczucia lęku. Jak stwierdził B. Russell bezpieczeństwo *jako takie to cel o charakterze negatywnym, inspirowany przez strach, w dodatku nie można zadowolić się samym bezpieczeństwem ani wyobrazić sobie, że przyniesie ono złoty wiek*⁵. W koncepcji T. Hobbesa bezpieczeństwo zostało osiągnięte w społeczeństwie przez wyjście ze stanu natury i wejście do stanu państwowego, gdzie siła państwa, w postaci prawa o charakterze pozytywnym, była gwarantem funkcjonowania umowy społecznej czyli *de facto* stanu jego bezpieczeństwa⁶. W takim ujęciu stan natury sprowadzałby się do braku egzystencjalnego bezpieczeństwa, gdzie każdy *homo homini lupus est*. Mamy więc – z jednej strony – przykrość związaną z ograniczeniem naszej wolności, która w stanie natury związana jest z niepokojem egzystencjalnym i stanem permanentnego zagrożenia, a z drugiej strony bezpieczeństwo i z założenia stan ładu społecznego⁷. Chęć bezpieczeństwa w takim ujęciu ma charakter naczelnej potrze-

¹ Por. Webster's Third New International Dictionary, Könemann 1993, s. 2053–2054.

² J. S. Nye (Jr), *Neorealism and neoliberalism*, „World Politics” 1988, vol. 40, s. 235–251; R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 49.

³ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*, PWN, Warszawa 2007, s. 50–78, 150–197.

⁴ Ibidem, s. 314.

⁵ B. Russell, *Władza i jednostka*, KiW, Warszawa 1997, s. 96.

⁶ T. Hobbes, *Lewiatan*, PWN, Warszawa 1954, s. 147.

⁷ O rozważaniach na temat relacji bezpieczeństwo–państwo pisze wielu naukowców. Przykładowo M. Maneli analizując poglądy W. von Humboldta w zakresie bezpieczeństwa, praworządności i państwa pisze, że niemiecki polityk i prawnik kładł nacisk na konieczność określenia zakresu działalności państwa, co umożliwiłoby równoczesne określenie zakresu interwencji państwa. W. von Humboldt uważał, że bezpieczeństwo jest jedynym celem i motywem działalności państwa, ale cel ten powinien być realizowany za pomocą reguł prawnych. W koncepcji W. von Humboldta bezpieczeństwo powiązane jest z ochroną wolności innych podmiotów. M. Maneli pisze, że: *Troska państwa*

by zarówno podmiotów jednostkowych, jak i grupowych, co stanowi jeden z głównych motywów ich działania (celów)⁸. Potrzeba ta przypisana jest zarówno – jak było to wcześniej powiedziane – jednostkom, społecznościom, jak i państwom czy uczestnikom systemu międzynarodowego⁹. Jest to więc kwestia o charakterze egzystencjalnym, a pytanie, które dane podmioty zadają sobie, sprowadza się do: być *albo nie być*, następnie *jak być i co mieć*, tzn. jakie środki są konieczne do zagwarantowania sobie bezpieczeństwa i w jakim zakresie.

W aspekcie biologicznym egzystencja człowieka wyznaczana jest przez jego podstawowe potrzeby, a ich realizacja powoduje zmniejszenie stanu napięcia. Egzystencja danego podmiotu związana jest z chęcią zaspokojenia właściwych sobie potrzeb, które są takie same na poziomie jednostkowym, jak i na poziomie analizy podmiotów stosunków międzynarodowych. Do potrzeb tych można zaliczyć: przetrwanie (przeżycie), zapewnienie sobie odpowiedniej pozycji, niezależność oraz zapewnienie sobie korzyści i dóbr. R. Zięba wymienia m.in. takie motywy, jak: chęć niezależności, tożsamości, spokoju i pewności, przetrwania i rozwoju, także posiadania¹⁰. Oczywiście człowiek jest również istotą społeczną, która wyraża ponad inne gatunki – takimi elementami świadczącymi za tym jest świadomość i samostanowienie. Stąd ważną rolę należy przypisać rozwojowi świadomości w tym zakresie¹¹.

Uwzględniając powyższe należy przedstawić ogólną definicję bezpieczeństwa. Jest to możliwość zaspokojenia potrzeb o charakterze egzystencjalnym, jak i możliwość zaspokojenia sobie istnienia, przetrwania i rozwoju. Bezpieczeństwo jest też stanem pewności, co do wymienionych powyżej możliwości.

W stronę bezpieczeństwa pozamilitarnego

Dla państwa, jako podmiotu stosunków międzynarodowych, istotnymi zagrożeniami są czynniki wewnętrzne i zewnętrzne. Ten podział jest najbardziej rudymenarny¹², lecz zarazem dyskusyjny ze względu na zwiększenie powiązań i relacji w systemie międzynarodowym, co wiąże się z m.in. z takim zjawiskiem, jak globalizacja. Zagadnienie to determinuje problemy związane z udzieleniem odpowiedzi na pytanie, na którym poziomie należy podjąć działania, aby uniknąć pojawiania się zagrożeń dla państwa i jaki charakter mają te zagrożenia

o bezpieczeństwo, pisze Humboldt, musi się przejawiać w zabranii lub ograniczeniu określonych działań, których skutki stanowią naruszenie lub ograniczenie praw innych osób wbrew ich woli. Zob. M. Maneli, Historia doktryn polityczno-prawnych XIX wieku, cz. I, PWN, Warszawa 1964, s. 198–207.

⁸ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 18.

⁹ R. Zięba, op. cit., s. 50.

¹⁰ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Scholar, Warszawa 1999, s. 27.

¹¹ Potrzebę bezpieczeństwa można rozpatrywać, także przez pryzmat swoistego odczuwania czasu i przestrzeni. Związane jest to z rozwojem świadomości społecznej, przebiegającym – w modelowym ujęciu – od *homo religiosus* do *homo rationalis*. W takim ujęciu człowiek zmienił swój stosunek do tych dwóch wymiarów, przechodząc od czegoś, co można nazwać uniwersalnością czy homogenicznością odczuwania do fragmentaryczności. Sama fragmentaryczność w świadomości i myśleniu człowieka dała mu możliwość uświadomienia sobie złożoności rzeczywistości i zachodzących procesów rozumianych aspektowo, co dało asumpt do rozseczeń pierwotnie zakorzenionej uniwersalności. Człowiek odwołując się do religii, koncepcji zbawienia, życia po śmierci w rzeczywistości w podświadomości chce zabezpieczyć się przed śmiercią, niepewnością i cierpieniem, likwidując przy tym dyskomfort psychiczny. Por. H. Mamzer, *Eskapizm dziejowy. Polityka historyczna a problem bezpieczeństwa wspólnego*, w: *Bezpieczeństwo ontologiczne*, red. A. Dobosz, A. Kowalewski, Epigram, Bydgoszcz 2007, s. 17–35.

¹² J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, PWN, Warszawa 2007, s. 30–33; J. Kukułka, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, PWN, Warszawa 1984, s. 39–42.

– indywidualny, narodowy, regionalny czy globalny. Oprócz poziomu i charakteru zagrożeń znaczenie ma definiowanie nowych grup zagrożeń, mogących wpłynąć negatywnie na bezpieczeństwo państwa, co wiąże się z określeniem nowych wymiarów bezpieczeństwa. W systemie międzynarodowym akcenty zostały przesunięte z zagadnień, li tylko militarnych na inne – gospodarkę, ochronę środowiska, kulturę itd.¹³ Stanowi to pośredni skutek rozpadu systemu bilateralnego, ograniczenia wyścigu zbrojeń, ugruntowanej pozycji norm prawa międzynarodowego w zakresie nielegalności wojny napastniczej, pojawienia się nowych podmiotów prawa międzynarodowego zdolnych skutecznie oddziaływać na stosunki międzynarodowe, rozwoju sieci powiązań między państwami oraz rozwoju technologicznego i naukowego.

Istotne znaczenie ma kształtowanie się świadomości w zakresie praw człowieka i zagrożeń środowiska. Pomaga temu postępująca mediatyzacja społeczeństwa, której skutkiem jest brak możliwości ukrywania niewygodnych faktów m.in. przez państwa i podmioty prowadzące działalność gospodarczą. Dziś międzynarodowe prawo ochrony środowiska jest uznawane za najbardziej dynamicznie rozwijającą się gałąź prawa międzynarodowego. Pomogły temu naciski społeczne i międzynarodowe skutki wypadków i katastrof, które dotyczyły wielu podmiotów społeczności międzynarodowej¹⁴.

Istotnym czynnikiem budującym świadomość zagrożeń były działania zmierzające do harmonizacji różnych kapitałów – społecznego, ekonomicznego i ekologicznego (*sustainable development*). Wyzwaniem dla współczesnego świata stała się konieczność znalezienia równowagi pomiędzy trzema wyżej wymienionymi kapitałami i minimalizacja dylematu *coś za coś*. Synchronizacja kapitału gospodarczego, społecznego i środowiskowego ma uniemożliwić kształtowanie jednoliniowych planów rozwoju i narastanie potencjalnych konfliktów z tym związanych. Społeczność międzynarodowa stanęła, też przed dylematem odpowiedzialności przed kolejnymi pokoleniami – sprawiedliwość międzypokoleniowa. Znaczną rolę w dyskursie międzynarodowym na temat zagrożeń globalnych odegrał raport sekretarza generalnego ONZ U Thanta (*Człowiek i jego środowisko* – 1969 r.), także raporty Klubu Rzymskiego (szczególnie pierwszy – *Granice wzrostu*).

Pierwszy raz posłużono się pojęciem *sustainable development* na Konferencji ONZ w Sztokholmie w 1972 r., acz w samych zasadach *Deklaracji Sztokholmskiej* pojęcie to nie zostało zapisane. W *Deklaracji* akcentuje się m.in. prawo do środowiska, zabezpieczenie naturalnych zasobów, sprawiedliwość międzypokoleniową, zarządzanie zasobami i racjonalność planowania. W zakresie sprawiedliwości międzypokoleniowej w *Deklaracji* zawarto zapisy o solennej odpowiedzialności za chronienie i ulepszanie środowiska dla obecnych i przyszłych pokoleń (zasada 1) oraz o zabezpieczeniu nieodnawialnych zasobów ziemi przed wyczerpaniem, tak by korzyść z takiego ich użytkowania stała się udziałem całej ludzkości

¹³ W wielu opracowaniach kategorię bezpieczeństwa autorzy wiążą tylko lub przeważnie z problemem bezpieczeństwa militarnego, co głównie wynika ze specjalizacji w analizie problemu. Zob. W. Malendowski, *Polityka bezpieczeństwa RP*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1998, s. 5–187; Cz. Mojsiewicz, *Bezpieczeństwo świata*, w: Cz. Mojsiewicz, *Leksykon problemów międzynarodowych i konfliktów zbrojnych*, Alta 2, Wrocław 1998, s. 25–26.

¹⁴ Przykładowo: w 1952 r. pojawił się smog w Londynie; w 1957 r. miały miejsce dwa wypadki jądrowe – jeden w Wielkiej Brytanii (Windscale) drugi w ZSRR (Kistum); w 1967 r. miał miejsce wyciek z amerykańskiego tankowca u wybrzeża Kornwalii (Wielka Brytania); w 1971 r. w USA (Missouri) z fabryki herbicydów wyciekają ścieki; w 1979 r. miała miejsce jedna z największych w historii katastrof tankowców – do wód trafiło ok. 600 tys. ton ropy; w 1979 r. ma miejsce wypadek jądrowy w USA (Three Mile Island); w 1984 r. z jednej z fabryk w Indiach w wyniku wydostania się trujących substancji ginie ok. 6 tys. ludzi; w 1986 r. miała miejsce najbardziej znana katastrofa jądrowa – Czarnobyl; w 1989 r. katastrofa tankowca u południowego wybrzeża Alaski itd. Nie są to wszystkie katastrofy, ale z każdą z nich należy wiązać określone skutki w świadomości społecznej, wewnętrznej polityce państw, jak i w stosunkach międzynarodowych.

(zasada 5). Natomiast racjonalna gospodarka oznacza m.in.: drogę do ulepszania środowiska (zasada 13) i narzędzie godzenia potrzeb rozwoju z potrzebami ochrony i ulepszania środowiska (zasada 14). Sam zwrot *sustainable development* został bezpośrednio zawarty w *Deklaracji z Rio*. W Preambule podkreślono integralność światowego systemu środowiska i rozwoju. Problemy poruszane w Deklaracji dotyczą m.in.: prawa do środowiska i życia w harmonii (zasada 1), sprawiedliwości międzypokoleniowej (zasada 3), współpracy międzynarodowej (zasada 7,27), informacji o środowisku (zasada 10,18,19), zasobów (2,23)¹⁵.

Wyrazem zaangażowania społeczności międzynarodowej w problematykę środowiskową był Szczyt w Johannesburgu. W 2000 r. na 55 sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ przyjęto *Deklarację Milenijną NZ*¹⁶. Główne obszary *Deklaracji* podjęte przez Narody Zjednoczone obejmują: wartości wspólne dla wspólnoty międzynarodowej; działania na rzecz pokoju, bezpieczeństwa i rozbrojenia; działania w sferze społeczno-gospodarczej; działania na rzecz ochrony środowiska naturalnego.

Jak można zauważyć w systemie stosunków pozimnowojennych stan zagrożenia egzystencji państwa nie jest wiązany tylko z napaścią i zagrożeniem integralności państwa, bardziej zwraca się uwagę na wszelkiego rodzaju presje i negatywne skutki oddziaływań innych podmiotów mogących zakłócić wypracowany ład społeczny i polityczny¹⁷. Szersze ujęcie bezpieczeństwa poruszane jest zazwyczaj przy analizach zagrożeń i wyzwań globalnych ludzkości, co jest skutkiem doniosłości prognoz długoterminowych, jak także rozwoju i znaczenia nauki w życiu ludzi oraz akceptacji nowych wartości w polityce i życiu społecznym¹⁸. Wraz z rozwojem stosunków międzynarodowych, a szerzej, dokonującymi się procesami historycznymi, pojawiają się nowe paradygmaty bezpieczeństwa – widoczne jest przejście z poziomu siły do zagrożeń niezwiązanych z aspektem militarnym¹⁹. Dodatkowo należy zwrócić uwagę, że zmiana ulega sposób definiowania samej kategorii *siły*. Zmiana znaczenia siły podąża w kierunku możliwości wywierania wpływu nie tylko przez podjęcie działań zbrojnych, ale również wpływu poprzez inne sfery życia społecznego (np. gospodarka, ekologia, biotechnologia itp.)²⁰. Nowe paradygmaty bezpieczeństwa stanowią nurt uzupełniający aspekt militarny, który mimo wszystko dalej stanowi dominujący nurt rozważań tego problemu – zgodnie ze słowami L. D. Trockiego, że można nieinteresować się wojną, ale wojna zajmie się tobą.

Najprostszy zabieg określający sfery bezpieczeństwa polegałby na przedstawieniu katalogu zagrożeń, a te często mogą mieć charakter subiektywny dla określonych podmiotów, co

¹⁵ Treść *Deklaracji Sztokholmskiej* w: J. Ciechanowicz-McLean, *Międzynarodowe prawo ochrony środowiska*, Warszawa 2001, s. 22–23; treść *Deklaracji z Rio de Janeiro*, w: *Dokumenty Końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”*, Rio de Janeiro, 3–14 czerwca 1992 r., *Szczyt Ziemi*, Warszawa 1993, s. 13 i n.; także w: *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2025 roku*.

¹⁶ Treść *Deklaracji Milenijnej NZ*, w: http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/deklaracja_milenijna.doc, 24 kwietnia 2008.

¹⁷ M. Dobrowolski, *Pozamilitarne aspekty wspólnego bezpieczeństwa*, „Sprawy Międzynarodowe” 1986, nr 11, s. 19–34; Cz. Mojsiewicz, *Co wpływa na bezpieczeństwo i suwerenność państw*, w: *Stosunki międzynarodowe*, red. W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz, Alta 2, Wrocław 1998, s. 37–41.

¹⁸ W. Anioł, *Zależności globalne a stosunki międzynarodowe*, „Sprawy Międzynarodowe” 1985, nr 1, s. 101–114; A. Budnikowski, *Pojęcie problemów globalnych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1987, nr 2, s. 57–65; Cz. Mojsiewicz, *Problemy globalne ludzkości*, w: W. Malendowski, Cz. Mojsiewicz (red.), op. cit., Alta 2, Wrocław 1998, s. 231–247.

¹⁹ M. Pietraś, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa in statu nascendi*, „Sprawy Międzynarodowe” 1997, nr 2, s. 32–35.

²⁰ B. Górka-Winter, *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, w: *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa*, red. S. Dębski, B. Górka-Winter, Warszawa 2003, s. 59–60.

nie oznacza, że nie można przedstawić katalogu wspólnych zagrożeń w aspekcie globalnym czy ogólnospołecznym. Zmiana w pojmowaniu bezpieczeństwa polega również na odejściu od ujęcia tylko negatywnego, tzn. wolności od zagrożeń i przejściu do ujęcia pozytywnego, które określane jest bezpieczeństwem „do czegoś”, tzn. pozytywnego – skupiającego się na potencjale radzenia sobie z zagrożeniami²¹. Przedmiotowy zakres nowych wymiarów bezpieczeństwa można określić pomocniczo przez, w zasadzie otwarty, katalog zagrożeń, np.: zagrożenia militarne (zbrojenia, nielegalny handel bronią, nielegalny handel materiałami rozszczepialnymi), zagrożenia ekologiczne, nacjonalizm, konflikty etniczne, przestępczość międzynarodowa (nielegalny handel narkotykami, żywym towarem, materiałami rozszczepialnymi, korupcja, pranie brudnych pieniędzy), kataklizmy, epidemie, kryzysy ekonomiczne, niedobór surowców²². Nie ulega jednak wątpliwości – jak pisze R. Olszewski – że *U podstaw rozwiązywania najistotniejszych problemów bezpieczeństwa leży niewątpliwie ocena zagrożeń. Stanowią one podstawę do formułowania polityki w tym obszarze*²³.

Podstawowe zagrożenia, co za tym idzie stan bezpieczeństwa, często rozpatrywane są przez dualistyczny sposób podziału rzeczywistości międzynarodowej, przez który rozumie się pewne punkty odniesienia – wewnętrzny lub zewnętrzny. Problem wewnętrzności i zewnętrzności bezpieczeństwa wynika z historycznego określenia funkcji państwa – z jednej strony odpowiada za organizację ładu i warunków dla społeczeństwa znajdującego się pod władzą danego państwa, co jest wynikiem przyjęcia trzech głównych filarów definicyjnych państwa, czyli terytorium, władzy i narodu; a z drugiej zaś strony państwo jest podmiotem i przedmiotem oddziaływania innych podmiotów systemu międzynarodowego, na które zmuszone jest odpowiadać lub przynajmniej, których działania musi analizować i przewidywać²⁴. Podział ten widoczny jest również w teorii stosunków międzynarodowych, gdzie spotykamy się z tożsamą dychotomią podziału życia politycznego – wewnętrzność i międzynarodowość²⁵. Problem ten w gruncie rzeczy sprowadzony jest do poziomu analizy stosunków międzynarodowych, a to z kolei rzutuje na poziomy analizy bezpieczeństwa (w tym i bezpieczeństwa energetycznego). Ciągłe utrzymywanie się perspektywy wewnętrznej, jako poziomu analizy w stosunkach międzynarodowych, jest wynikiem historycznej spuścizny omnipotencji państwa, jako reprezentanta społeczeństwa (wcześniej suwerennego władcy) oraz dominacji ujęcia państwa, jako suwerennego podmiotu – aktywnego uczestnika polityki międzynarodowej. Suwerenne państwo to jedyny podmiot, który miał posiadać legitymizację do kreacji stosunków wewnątrz własnego terytorium, a co za tym idzie również polityki zewnętrznej, która traktowana była, jako pewien rodzaj przedłużenia tej pierwszej. Suwerenność w takim ujęciu utożsamiana była z elementem wyróżniającym państwo, jako podmiot stosunków międzynarodowych w porównaniu z innymi uczestnikami.

²¹ J. Kukulka, *Narodziny nowych koncepcji bezpieczeństwa*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie*, red. J. Kukulka, Warszawa 1994, s. 40–41.

²² R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, WAiP, Warszawa 2008, s. 25–32; K. Żurkowska, *Pojęcie bezpieczeństwa i jego ewolucja*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Teoria i praktyka*, red. K. Żurkowska, M. Grącik, SGH, Warszawa 2006, s. 24–31.

²³ R. Olszewski, *Bezpieczeństwo współczesnego świata*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2005, s. 9.

²⁴ A. Łopatka, *Encyklopedia prawa*, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa, Warszawa 1998, s. 65–69; A. Redelbach, *Wstęp do prawoznawstwa*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 1996, s. 38; J. Wiszniewski, *Zarys encyklopedii prawa*, PWN, Warszawa 1964, s. 27–30.

²⁵ A. Gałganek, *Czy istnieje teoria społeczna „międzynarodowości” i „wewnętrzności”?*, „Przegląd Politologiczny” 2007, nr 2, s. 21–37.

W aspekcie stosunków międzynarodowych bezpieczeństwo można traktować, jako pewną wartość uznawaną przez ich uczestników. Z wartościami w stosunkach międzynarodowych będziemy mieli do czynienia – jak pisze J. Kukułka – gdy będziemy podejmować problematykę celów i środków, a w szerszym aspekcie problematyką relacji zachodzących między podmiotami stosunków międzynarodowych²⁶. Natomiast jeśli chodzi o zakres wartości istotnych dla społeczności międzynarodowej, można odwołać się do samych podstawowych zasad prawa międzynarodowego i zasad regulujących stosunki między państwami, m.in. bezpieczeństwo, pokój, nieagresja, współdziałanie, równouprawnienie, samostanowienie, dobra wiara itd. Wartości mogą być pewnymi ramami, w których realizowane są określone interesy podmiotów tych stosunków, a te związane są z potrzebami, jakie one posiadają²⁷.

W stosunkach międzynarodowych pojawiło się pojęcie globalnych dóbr publicznych (GPG – *Global Public Goods*), czyli takich dóbr, które nie podlegają rywalizacji w zakresie ich wykorzystywania oraz takich, z których korzyści uzyskują wszystkie państwa, a ich zasięg wykracza poza granice poszczególnych podmiotów społeczności międzynarodowej²⁸. Można uznać, że pojęcie to nawiązuje do koncepcji dobra wspólnego (*bonum commune*), które kojarzone jest z takimi terminami, jak dobro publiczne i interes publiczny. W koncepcjach solidarystycznych dobro wspólne rozważane jest w dwóch aspektach. Z jednej strony jako stan życia społecznego, natomiast z drugiej jako współdziałanie członków społeczeństwa. W obu przypadkach ważny jest stan harmonii²⁹. Według A. F. Utza życie społeczne opiera się na odnoszeniu się jego członków do wartości wspólnych, a działanie w tym kierunku wynika z natury ludzkiej. Skutkiem tego jest uznanie, że dobro wspólne to nic innego jak cel czy przedmiot wspólnych działań. Jest to kompleksowe ujęcie wartości zbiorowych, które wynika z aktualnej sytuacji społeczeństwa, stąd – według A. F. Utza – dobro to jest zbiorem otwartym³⁰. Natomiast cechą globalnych dóbr może być ich niewystępowalność w stopniu zadawalającym w środowisku międzynarodowym w stosunku do zapotrzebowania.

GPG można traktować, jako przeciwieństwo w stosunku do globalnych zagrożeń i próbę wyjścia z pewnego schematu analizy sytuacji międzynarodowej, w której podkreśla się negatywne aspekty procesów globalizacji. W gruncie rzeczy *globalne* (międzynarodowe) *dobra publiczne* stały się użyteczną kategorią używaną do opisu działań czy kierunków działań nowo zorientowanej polityki państw, organizacji itd., stając się ważnym elementem świadomości społeczności międzynarodowej. Jednakże z drugiej strony można zarzucić tej kategorii – zgodnie z zasadą brzytwy Ockhama – kreację pustego bytu, bez nowych treści lub bytów o zbudnej treści. Wynika to z tego, że dobra te można utożsamiać m.in. z art. 1 ust. 1 KNZ ONZ (międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo). Ogólność tych pojęć powoduje, że mogą one mieć charakter ponadczasowy, a narzędzia ich osiągania mogą mieć różnoraki charakter, jednak zgodny z zasadami sprawiedliwości, prawa międzynarodowego i za pomocą pokojowych sposobów. Dodatkowo należy stwierdzić, że plastyczność kategorii dóbr publicznych

²⁶ J. Kukułka, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, ISM UW, Warszawa 2003, s. 153–156.

²⁷ J. Z. Pietraś, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Lublin 1986, s. 143–144; I. Popiuk-Rysińska, *Uczestnicy stosunków międzynarodowych, ich interesy i oddziaływania*, w: E. Haliżak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, UW, Warszawa 2000, s. 98–104.

²⁸ J. Bielawski, *Współpraca międzynarodowa na rzecz globalnych dóbr publicznych*, „Sprawy Międzynarodowe” 2003, nr 1, s. 35–46.

²⁹ J. Krucina, *Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie*, Wrocław 1972, s. 43–45.

³⁰ J. Kondziela, *Filozofia społeczna*, Lublin 1972; J. Krucina, op. cit., Warszawa 1972, s. 49; J. Kupny, *Zasady ładu społecznego i gospodarczego w świetle nauczania Kościoła*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2003, nr 1 (t. 36), s. 45–55.

powoduje, że staje się ona kolejnym słabo zdefiniowanym pojęciem, w ramach którego można znaleźć elementy z zakresu zrównoważonego rozwoju, suwerennej równości i szeroko rozumianego bezpieczeństwa niemilitarnego. Problem dóbr publicznych (i wchodzącego w jego zakres bezpieczeństwa) można sprowadzić do mniej wyszukanego ujęcia, jakim byłby interes globalny albo interes społeczności międzynarodowej.

Sposoby definiowania bezpieczeństwa

Pojęcie bezpieczeństwa występuje w wielu ujęciach i zakresach, co rzutuje na złożoność tejże problematyki zarówno na gruncie analizy stosunków międzynarodowych, jak i innych sfer życia człowieka. Należy stwierdzić, że sama kategoria bezpieczeństwa jest ciągle rozwijana, szczególnie w zakresie przedmiotowym. Można wyróżnić – za R. Ziębą – różne podejścia w pojmowaniu zagadnienia bezpieczeństwa – podmiotowe, przedmiotowe, przestrzenne i procesualne [zob. tab. 1].

W przypadku ujęć podmiotowych można wyróżnić bezpieczeństwo państwowe (narodowe) i międzynarodowe. Ponadto należy uwzględnić pozycję określonych podmiotów (państw) oraz sposób podejmowania przez nie działań w zakresie zabezpieczenia własnych interesów, tzn. unilaryzm, dwubiegunowość, równowagę sił itd. Perspektywa podmiotowa obejmowałaby również człowieka i grupy ludzi, co wiązać należy z przypisaniem im świadomości i działań w zakresie własnego bezpieczeństwa.

W przypadku ujęcia przedmiotowego wyodrębnia się pewne sfery, w których należy zniwelować stan zagrożenia, stąd możemy mówić o otwartym katalogu różnych rodzajów bezpieczeństwa, np.: biologicznym³¹, człowieka (ludzkiem)³², ekologicznym, energetycznym³³, ekonomicznym³⁴, ideologicznym³⁵, kulturowym³⁶, politycznym, społecznym, militarnym itd. W tym przypadku mamy do czynienia z wybranymi elementami całościowej działalności państwa, a każdy z wymienionych elementów znajduje swoje odzwierciedlenie w realizowanych funkcjach państwa.

³¹ Protokół o bezpieczeństwie biologicznym z Kartagenu (2000); Konwencja o różnorodności biologicznej (1992).

³² S. L. Lamy, *The G8 and the Security Agenda*, w: J. J. Kirton, J. Takase, *New Directions in Global Political Governance. The G8 and international order in the twenty – first century*, ASHGATE, Hampshire 2002, s. 167–187; koncepcja ludzkiego bezpieczeństwa została zawarta w Programie Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (1994).

³³ J. Ciborski, *Bezpieczeństwo energetyczne*, w: *Energia w czasach kryzysu*, red. K. Kuciński, Difin, Warszawa 2006, s. 127–146; G. Rosenkranz, *O zagrożeniach związanych z energią jądrową i jej perspektywach w przyszłości*, w: *Energia jądrowa mit i rzeczywistość. O zagrożeniach związanych z energią jądrową i jej perspektywach w przyszłości*, Fundacja im. Heinricha Bölla, Warszawa 2006, s. 13–64; R. Rosicki, *Polska, Rosja i Niemcy a bezpieczeństwo energetyczne (aspekty polityczne)*, w: *Polacy i Niemcy w XXI wieku. Nowe oblicza partnerstwa?*, red. B. Koszel, UAM, Poznań 2007, s. 149–161.

³⁴ K. M. Książkowski, *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw. Metody i środki przeciwdziałania*, Elipsa, Warszawa 2004; *Bezpieczeństwo ekonomiczne państw*, red. T. Guz, K. A. Kłosiński, P. Marzec, Polihymnia, Lublin–Tomaszów Lubelski 2006.

³⁵ J. F. Linn, *Central Asia – National Interests and Regional Prospects*, „China and Eurasia Forum Quarterly” 2007, vol. 5, No. 3, s. 5–12.

³⁶ G. Michałowska, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych*, w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. D. B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, ISM UW, Warszawa 1997, s. 131–144; S. Huntington, *Zderzenie cywilizacji*, Muza, Poznań 1997.

Tabela 1

Ujęcia bezpieczeństwa międzynarodowego

Nr	Ujęcia bezpieczeństwa	Rodzaje bezpieczeństwa
1.	Podmiotowe	– narodowe/państwowe – międzynarodowe
2.	Przedmiotowe	– atomowe – biologiczne – człowieka/ludzkie – ekologiczne – ekonomiczne – energetyczne – epidemiologiczne – humanitarne – ideologiczne – kosmiczne – kulturowe – militarne – polityczne – socjalne – społeczne
3.	Przestrzenne	– lokalne – subregionalne – regionalne – ponadregionalne/strefowe – globalne – kosmiczne
4.	Procesualne	– proces/sekwencja stanów – stan

Źródło: Zaczepnięte głównie z R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, WAiP, Warszawa 2008, s. 15–39, a także z I. Pawlikowska, *Bezpieczeństwo jako cel polityki zagranicznej państwa*, w: *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2004, s. 61–63; J. Stefanowicz, *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, PAX, Warszawa 1984, s. 18; R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Scholar, Warszawa 1999, s. 31–32; J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 18; W. Kitler, *Obrona cywilna (niemilitarna) w Polsce*, MON Dep. Wychowania i Promocji Obronności, Warszawa 2002, s. 21.

Natomiast w ujęciu przestrzennym kładzie się nacisk na zakres terytorialny prowadzenia działań na rzecz bezpieczeństwa (zakres lokalny, regionalny, globalny). W tym przypadku można też mówić o perspektywie kosmicznej³⁷. Natomiast w ujęciach procesualnych bezpie-

³⁷ O czwartym wymiarze relacji międzynarodowych (w aspekcie *wojen w przestrzeni kosmicznej*) pisze A. Toffler w: A. Toffler, *Wojna i antywojna*, Wyd. Kurpisz S.A., Poznań 2006, s. 113–124. Przestrzeń kosmiczna jest także przedmiotem regulacji międzynarodowego prawa publicznego: *Deklaracja zasad prawnych rządzących działalnością państw w zakresie badania i wykorzystywania przestrzeni kosmicznej Zgromadzenia Ogólnego ONZ* (1962), *Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej łącznie z księżycem i innymi ciałami niebieskimi* (1967), *Konwencja o międzynarodowej odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne* (1972).

czeństwo może być analizowane jako proces lub też bardziej statycznie określony stan³⁸. W ujęciu procesualnym bezpieczeństwo to następujące po sobie stany stanowiące pewne etapy w realizowaniu bezpieczeństwa.

Zdefiniowanie bezpieczeństwa, czy to w kontekście państwowym, czy międzynarodowym, przysparzać może wielu problemów, co związane jest z wieloma zmiennymi, jakie są wynikiem różnych warunków i sytuacji państwa. Zmianie może ulec jego waga i zakres, również przedmiot i podmiot bezpieczeństwa oraz obszar.

Wynika to ze zmiennych potrzeb danego podmiotu, ale i z przemian, jakie zachodzą wewnątrz danego państwa i społeczności międzynarodowej. Stąd istotnym jest rozważanie bezpieczeństwa międzynarodowego lub bezpieczeństwa państwa w kontekście określonych interesów i czynników subiektywnych (polityki, ideologii, opinii publicznej)³⁹. Element subiektywny w znacznym stopniu może uniemożliwić racjonalną analizę i ocenę bezpieczeństwa. Przykładowo, polityczna gra podmiotów politycznych na poziomie polityki państwa może przeceniać określone czynniki lub wręcz przeciwnie. Widoczne jest to na przykładzie polityki samego bezpieczeństwa energetycznego w Polsce, gdzie przeciwstawne grupy polityczne potrafiły forsować odmienne środki jego zabezpieczenia, co w gruncie rzeczy spowodowało się do dyskredytacji danej partii politycznej, ekspertów i grup interesów. Kierunki polityki wewnętrznej naturalnie mogą wpływać na relacje w środowisku międzynarodowym, stanowiąc przy tym jedyny paradygmat ich opisu. Nie ulega jednak wątpliwości, że bezpieczeństwo jest najważniejszym celem polityki zagranicznej państwa.

Zakończenie

Bezpieczeństwo należy zaliczyć do podstawowych kategorii w stosunkach międzynarodowych. Stanowi ono paradygmat prowadzenia polityki zagranicznej, jest też zaliczane do żywotnych interesów państwa. O bezpieczeństwie mówi się również w kontekście bezpieczeństwa zbiorowego na poziomie regionalnym czy międzynarodowym. Jak wskazał artykuł, zakres rozumienia bezpieczeństwa zmieniał się poprzez poszerzenie jego zakresu przedmiotowego. Należy też podkreślić, że poszerzeniu temu sprzyjały nowe zagrożenia zarówno na poziomie bezpieczeństwa wewnętrznego, jak i zewnętrznego. Duże znaczenie miały nowe czynniki wpływające na relacje międzynarodowe, szczególnie chodzi tutaj o redefinicję pojęcia siły, która nie odnosi się już tylko do aspektów militarnych. Dlatego możemy mówić m.in. o bezpieczeństwie: biologicznym, ekologicznym, ekonomicznym, energetycznym itd. Poszerzanie katalogu możliwych zagrożeń wynika z kreowania poczucia potencjalnego zagrożenia u poszczególnych jednostek oraz społeczności. Powoduje to, że kolejne obszary życia społecznego rozpatrywane są przez pryzmat bezpieczeństwa. Co więcej należy spodziewać się, że proces ten będzie podążał dalej w tym samym kierunku. Sprzyja temu też rozwój nauk

³⁸ Ujęcia i typologie bezpieczeństwa przedstawiają: I. Pawlikowska, *Bezpieczeństwo jako cel polityki zagranicznej państwa*, w: *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, red. R. Zięba, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2004, s. 61–63; J. Stefanowicz, *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, PAX, Warszawa 1984, s. 18; R. Zięba, *Pozimmnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, WAiP, Warszawa 2008, s. 15–39; R. Zięba, op. cit., s. 31–32; J. Stańczyk, op. cit., s. 18; W. Kitler, *Obrona cywilna (niemilitarna) w Polsce*, MON Dep. Wychowania i Promocji Obronności, Warszawa 2002, s. 21.

³⁹ *Współczesne bezpieczeństwo*, red. W. Fehler, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2000, s. 12.

społecznych, m.in. wzrost liczby naukowców, chęć poszukiwania nowych nisz badawczych – I. Wallerstein pisał w tym kontekście o *mentalności mikroskopu*⁴⁰.

Summary

The subject of the paper is the notion and essence of security. The paper is divided into three parts; the first one discusses the essence of security, the second – the increasing significance of security in non-military dimensions, while the third part presents different ways of defining the notion of security.

The first part analyzes security in its philosophical, existential and biological contexts. These considerations are concluded with a general definition of security as *the opportunity to fulfill one's existential needs as well as to ensure one's existence, survival and development. Security is also a state of certainty of the above opportunities.*

The second part of the paper concerns the issue of the expansion of the notion of security. This is related to redefining power in international relations and with the progressing specialization of the fields of study that deal with the issue of security. Additionally, attention should be paid to the expanding repertoire of threats, which forms an element of numerous definitions of security. The expansion of this repertoire itself may be a consequence of increased awareness in various realms of social activity (e.g. environmental protection).

The last part concentrates on the ways of defining security and concerns four approaches to security as the (1) subject, (2) object, (3) a spatial entity, and (4) a process.

It can be said that the concept of security is open; it is impossible to present a single, clear set of definitions. This follows from the open repertoire of threats and different approaches of different fields. Therefore, static approaches to the essence of security should be criticized. It should also be stated that the range of the concept will continue to expand.

⁴⁰ I. Wallerstein, *Koniec świata jaki znamy*, Scholar, Warszawa 2004, s. 249–250.